

Чепульченко Тетяна Олексіївна

к.ю.н., зав. кафедри теорії права

та держави доцент ФСП НТУУ „КПІ”

МІСЦЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-НОРМАТИВНОГО ВПЛИВУ НА СУСПІЛЬНІ ВІДНОСИНИ

Необхідність соціального регулювання постає з дії об'єктивних законів суспільного розвитку. Люди діють відповідно до своєї волі в межах об'єктивно можливих варіантів поведінки. Множинність таких варіантів при вирішенні одного спільного завдання створює можливості для конкретного, цілеспрямованого впливу на діяльність людей, тобто регулювання їх дії з боку суспільства в особі його громадських інститутів.

Метою регулювання є досягнення відповідності між поведінкою особи і діями спільноти людей, їх інтересами, цілями і завданнями, які постають із існуючих у даному суспільстві об'єктивних закономірностей.

Задля вирішення даного завдання до наукових пошуків зверталися такі відомі вітчизняні та російські юристів-теоретики та соціологи, як С. Алексєєв, В. Гойман, В. Горшенєв, О. Венгеров, О. Іоффе, В. Казимирчук, О. Малько, Г. Мальцев, В. Нерсєсянц, Н. Оніщенко, А. Піголкін, О. Скакун, Л. Спірідонов, Т.Тарахонич та ін.

Регулювати (в соціальному житті) – означає визначати поведінку людей та їх колективів, надавати цьому напрямку функціонування та розвитку, вводити соціальне життя в певні рамки, цілеспрямовано його упорядковувати¹.

У системному плані регулювання є зовнішнім впливом чи сукупністю впливів на певну систему, які необхідні для встановлення та удосконалення нормального (правильного, суб'єктивно очікуваного, бажаного) порядку взаємодії елементів всередині системи, а також самої системи із середовищем.

¹Алексєєв С.С. Теория права. – М.: Норма, 1995. – С. 31.

Соціальне регулювання є впливом суб'єкта на об'єкт, людини на соціальну дійсність, природу, відносини суспільства и природи. Це комплекс впливів, поєднаних загальною метою, методами, більш чи менш раціоналізованою програмою досягнення порядку в будь-якій сфері².

Сутність саме соціального регулювання полягає в упорядкуванні і підтриманні відносної стабільності суспільних відносин і дій людей відповідно до визначених соціальних норм, що виражають потребу суспільної системи як визначеного цілісного соціального організму³.

Однак, якими б не були особливості і конкретні види соціального регулювання, спільною їх особливістю є те, що воно регулює суспільні відносини шляхом направлення соціальних дій людей (індивідів, груп, класів, суспільства). З приводу цього О. Іоффе підкреслює, що «регулювати суспільні відносини означає встановлювати відомі межі, кордони поведінки їх учасників»⁴.

Соціальне регулювання, як відмічається у вітчизняній літературі – це здійснюваний за допомогою системи соціальних засобів вплив суспільства на поведінку суб'єктів з метою упорядкування відносин та забезпечення соціального компромісу⁵.

Соціальне регулювання постає в багатоманітності форм виразу – від правових (закони, кодекси тощо) до моральних (кодекси честі, професійні етичні правила), від естетичних (мода, стиль) до організаційно-технічних (правила безпеки, стандарти), від централізованих (директиви, програми) до синергетичних (аттрактори, біфуркації)⁶.

Одним із видів соціального регулювання є правове регулювання суспільних відносин.

² Мальцев Г.В. Социальные основания права. – М.: Норма, 2007. – С. 8-9.

³ Пеньков Е.М. Социальные нормы – регуляторы поведения личности. Некоторые вопросы методологии и теории. – М.: Мысль, 1972. – С. 11.

⁴ Иоффе О.С. Юридические нормы и человеческие поступки // Актуальные вопросы советского гражданского права. – М.: Изд-во МГУ, 1964. – С. 10.

⁵ Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 264-265.

⁶ Венгеров А.Б. Теория государства и права: уч. для юрид. вузов. – М.: Новый юрист., 1998. – С. 357.

Відомий вітчизняний правознавець П. Рабінович визначає правове регулювання як здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку⁷.

Ю. Римаренко, у свою чергу, під правовим регулюванням розуміє форму соціального реагування відповідно до вимог норм права, що заснована на усвідомленні суб'єктами права своїх прав та обов'язків⁸.

В юридичній літературі при визначенні поняття правового регулювання часто використовується слово «вплив». Однак, правове регулювання доцільно відрізнити від правового впливу.

В юридичній науці під правовим впливом розуміють результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини за допомогою власне правових засобів (норм права, правових відносин, актів застосування права) та інших правових явищ (правосвідомості, правової культури, правових принципів, правотворчого процесу)⁹.

Правовий вплив, на відміну від правового регулювання, пов'язаний з тими суспільними відносинами, які не регулюються правом, але на які поширюється його дія. Правовий вплив формується не лише за допомогою таких засобів, як норми права, а й залежить від тієї правової культури, яка сформувалась у даному суспільстві. Правовий вплив включає не лише правові засоби впливу на суспільне життя, а й інформаційні, психологічні (правові стимули та правові обмеження), виховні, ідеологічні засоби (підвищення рівня правової культури, формування прогресивних ідей та принципів тощо)¹⁰.

О. Скакун пише, що правовий вплив з усією його багатоманітністю здійснюється на суспільне життя, на свідомість та поведінку людей за допомогою правових та не правових засобів двома шляхами: інформаційним

⁷Рабінович П.М. Основи загальної теорії держави і права. – К.: Атіка, 1995. – С. 151.

⁸ Римаренко Ю.І. Правове регулювання // Міжнародна поліцейська енциклопедія: У10 т. / Відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. – Т. 1.- С. 752.

⁹ Комаров С.А. Общая теория государства и права. – М.: Манускрипт, 1996. – С. 286.

¹⁰ Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К., 2006. – К., 2006. – С. 297.

та ціннісно-орієнтаційним, а також завдяки вихованню – пропаганді правових знань, юридичній освіті¹¹.

Констатуючи відсутність єдиного підходу до розуміння даних категорій, Т. Тарахонич зауважує, що, з одного боку, ці категорії не варто ототожнювати, оскільки вони є різними за своїм змістовним наповненням, а з іншого – дане розмежування є умовним та пов'язане з багатоаспектністю дії права¹².

Правове регулювання, зокрема, характеризується такими ознаками:

- 1) правове регулювання – різновид соціального регулювання;
- 2) за допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, яка має державно-владний характер, тобто в правових нормах держава зазначає міру можливої та належної їх поведінки;
- 3) правове регулювання має конкретний характер, тому що завжди пов'язане з реальними відносинами;
- 4) правове регулювання має цілеспрямований характер – направлене на задоволення законних інтересів суб'єктів права;
- 5) правове регулювання здійснюється за допомогою правових засобів, які забезпечують його ефективність;
- 6) правове регулювання гарантує доведення норм права до їх виконання¹³.

Отже, очевидним є безпосередній зв'язок соціального та правового у суспільному та державному житті.

Взаємодія правового та соціального регулювання полягає у наступному.

І соціальне, і правове регулювання має забезпечувати потреби суспільства. Невідповідність регулятивного впливу об'єктивним факторам призводить або до відсутності регулювання у межах важливої для суспільства сфери, або до зарегламентованості суспільних відносин.

І соціальне, і правове регулювання є результатом дії об'єктивних факторів, що мають природний характер та еволюційний розвиток.

¹¹ Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підруч. / пер. з рос. – Х.: Консум, 2001. – С. 350.

¹² Тарахонич Т.І. Методологічні засади правового регулювання і правового впливу та їх взаємозв'язок із суміжними правовими категоріями // Дія права: інтегративний аспект: монографія / Кол. авторів; Відп. ред. Н.М. Оніщенко. – К.: Юрид. думка, 2010. – С. 175-176.

¹³ Геліпко В.Е. Універсальна теорія держави і права: підруч. – К.: БІНОВАТОР, 2007. – С. 286.

Регулювання передбачає необхідність ускладнення способів та засобів регулятивного впливу, що зумовлюється ускладненням відносин, появою нерегламентованих сфер та інтересами певної соціальної групи.

Розмежування соціального регулювання за предметними ознаками спричиняє появу нових соціальних норм. Тому у правовому регулюванні з'являються нові галузі та інститути права ¹⁴.

У зв'язку з цим варто зауважити, що не всі сфери суспільних відносин упорядковані правом. Наприклад, не регулюються правом: у галузі економічних відносин – процеси виробництва; у галузі політичних відносин – розробка програм і статутів партій; у галузі соціально-культурних відносин – релігійні відносини тощо. До сфери правового регулювання можуть входити лише ті відносини, які піддаються такому регулюванню.

Саме це й визначає особливе місце правового регулювання в системі інших соціально-нормативних засобів.

¹⁴ Мельник О.М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності. Дисертація ... канд. юрид. Наук. спец.: 12.00.01. – К., 2004. – С. 12-13.